

(שטמ"ק בשם ר"ש משאנץ - להלן; אור זרוע; ש"ך וסמ"ע ר"ס שצו. וע' בבאור הדבר בשיעורי ר' שמואל (בהוצ' המשפחה) - גטין נב: אות שמ"א).

וכשפרצו ולא הוציאוה, אם הזיקה - משמע מפשטות הדברים שפטורין - כן כתבו בתוס'. ואמנם הרמב"ם (נזקי ממון ד, ב ובתשובתו לחכמי לונדל (תלב), ומובאת בנו"כ שם) חידש, שתלוי בכוונת הפורץ, אם היתה כוונתו שתצא ותזיק, כדי שיתחייבו הבעלים - חייב. ואם לאו - פטור. (וע' באור שיטתו במאירי ובחזו"א א, ו, ז). ואם אבדה הבהמה - מחלוקת הראשונים. (רש"י ותוס' בסוגיין כתבו שפטור. והביאם הרמ"א - חו"מ שצג, ג. והרמ"ה בסנהדרין עז, והרא"ה כאן, כתבו לחייב).

'שמין בית סאה באותה שדה, כמה היתה יפה וכמה היא יפה' - ופרשו בגמרא: בששים. ולעתים יצא שתשלום 'מה שנהנית' גדול יותר מן התשלום שעל פי שומת הנזק הנו. ובאופן שכזה, יוכל לתובעו לשלם לו מה שנהנית. (כן נראה מדברי החזו"ן איש - ב"ק יא, יט. אולם תחילת דיבורו על אכלה פירות תלושין מתוך הרחבה. והיה מקום לומר שפירות מחוברין, כיון שהנזק מוערך ביחס לשדה כולה, לא ניתן לחייבו מדין 'נהנה' יותר ממה שהזיק לו. אך מתוך דבריו שם נראה שגם באופן כזה, יכול לתובעו מה שנהנית. ואפשר שסברתו שזה שמעריכים בששים, גזרת הכתוב הוא בדין התשלומין, שהקלה תורה על המזיק, אך באמת ערך הנזק הוא יותר. ולכן יכול לתובעו מדין 'נהנה' יותר משומת ששים).

'תנו רבנן: איזהו 'כראוי' ואיזהו 'שלא כראוי'? דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה זהו כראוי... - פירוש 'רוח מצויה' - שמירה בינונית שיכולה לעמוד בפני כל דבר השכיח, כמו רוח מצויה. וכל מה שיבוא באופן מקרי וחריג - פטור. (עפ"י ים של שלמה).

'שאני שן ורגל להתורה מיעטה בשמירתן' - ואם תאמר, גם אם שמר שמירה פחותה, הרי תחילתו בפשיעה לגבי קרן, ומדוע ייפטר על נזקי 'שן ורגל'? יש לומר שאין אומרים 'תחילתו בפשיעה וסופו באונס - חייב' אלא בפשיעה גמורה, אבל בהזק שאין דרכו בכך, כקרן, אין זה פשיעה גמורה. (עפ"י הרמ"ה - מובא בנמו"י לעיל כא. ויש מתרצים בפנים אחרות - ע' 'אוצר מפרשי התלמוד')

פרפראות לחכמה

'הכונס צאן לדיר' - מנהיג בישראל, הכונס את צאנו, צאן-מרעיתו לבתי כנסיות ובתי מדרשות, ונעל בפניהם כראוי - שגדרם בסייגים לבל יבואו לידי חטא ועוון ונזק. ויקר מקרה רע ויצאו מגדרם ועברו והזיקו - 'פטור' הוא. לא נעל בפניהם כראוי ויצאו והזיקו - חייב. 'נפרצה בלילה' בגלל חשכת הגלות ותוקף הצרות, או שפרצוה לסטים' - אומות העולם, בהסתתם לעבור על הדת - אותו מנהיג פטור, שעשה כל אשר ביכלתו בשמירתם. (אור פני משה - משפטים)

דף נו

ציונים וראשי-פרקים לעיון; באורים בפשט

'טמון אתמר, משום דשויה טמון באש' - רש"י הדגיש שהמכסה אינו בעל הבערה. ויש לדקדק

שאם בעל האש בעצמו כיסהו – אינו נפטר מדין טמון, אבל חידוש גדול הוא. (אמת ליעקב). ובתחילה צידד לפרש שמשום דברי הגמרא בהמשך, הסלקא דעתין לפוטרו גם בדיני שמים, משום כך כתב שאינו בעל הבערה). ובעיקר דין 'טמון' באש, כתב החזונון-איש (ב"ק ב,ז ה,ד) להסתפק אם חייב בדיני שמים. וצידד להוכיח שפטור. ולפי"ז, כתב, הוא הדין בשולח הבערה ביד חרש-שוטה-וקטן, שיהא פטור על הטמון אף בדיני שמים.

וב'ברכת שמואל' (ב"ק ב) כתב מצד הסברא שטמון חייב בדיני שמים. ובזה הסביר את דברי רש"י כאן, שהוצרך לומר שאינו בעל הבערה, כי אם כן, היה חייב בדיני שמים גם אם הוא לא כיסה, ולמה הוצרכה הגמרא לחייבו על שכיסה קמתו של חברו.

'השוכר עדי שקר להעיד... והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו... פשיטא, דאורייתא הוא 'אם לא יגיד'... – כתבו התוספות (וכן פסק הרמ"א – חו"מ לב) שבדוקא נקטו 'שוכר', אבל אם פיתם בדברים בלבד – פטור בדיני שמים, שאומר, סבור הייתי שלא ישמעו לי. ותמה הש"ך (שם) הלא טענה זו אינה פוטרתו בדיני שמים, שהרי אמרו (רפ"ב דקדושין) שהשולח שליח לדבר עבירה, אע"פ שפטור בדיני אדם, משום 'דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין' – חייב הוא בדיני שמים?

וכתב ה'קצות החושן' (שם) שהחיוב-בדיני-שמים הנידון בסוגיתנו אין פירושו שנענש בבית דין של מעלה, אלא מוטל עליו חיוב תשלומין בדין שמים. לא כן בסוגית שליח לדבר עבירה, הנידון על עונש בדיני שמים ללא תביעה ממונית של חברו.

וכן כתב ה'חזונון איש' (ב"ק ב,ז ה,ד – עפ"י הירושלמי בפרקין) שאין הכוונה שאסור לעשות כן והעושה – עבירה היא בידו, אלא שאינו נמחל לו בדין שמים עד שישלם.

ולא זו בלבד, שחייב לשלם בדיני שמים, ישנה אף דעה (המובאת במאירי בשם 'גדולי הדורות', והסכים עמה) שעד שלא שילם – פסול לעדות, כי תורת גזלה יש כאן. אך יש שכתבו ששיטת רש"י בכמה מקומות (להלן קד. גטין נג. ב"מ לו.) שגזר חיוב זה אינו חוב ממוני לחברו, אלא תשלום שבאמצעותו ייפטר מעונש בב"ד של מעלה. ולשיטתו, לא ייפסל לעדות בשל כך, שאין כאן תורת גזלה.

ולשיטה זו, האחרונה, מובנת שאלת הגמרא 'פשיטא, דאורייתא הוא 'אם לא יגיד ונשא עונו'. אולם לשיטה הראשונה צריך עיון, שאף שיש איסור דאורייתא בדבר, לא שמענו עדיין שחל עליו חיוב ממון, שייפסל לעדות בגללו. (עפ"י 'עלה יונה' עמ' קצ ואילך, ועוד. ולדבריו שם, מוסברת שיטת הש"ך, שהקשה מקדושין ולא תירץ (ואמנם רמז שיש לחלק, אך כתב שהוא דחוק), ששיטתו שאין זה חיוב ממוני, אלא חייב לשלם כדי להינצל מפרענות בדיני שמים, וזה קיים גם באמירה בלבד ששולחו לדבר עבירה. אך נראה שגם דברי ה'קצות' יש לקיים לפי שיטת רש"י, וסובר שבאמירה גרידא אינו חייב לשלם כל עיקר.

וע"ע בפני יהושע' תירוץ אחר על שאלת הש"ך).

וב'אמת ליעקב' (לגר"י קמינצקי זצ"ל) צידד לפרש ששאלת הגמרא מכך שחייב בקרבן שבועה, מסתבר שיש כאן חיוב ממון.

(ולכאורה נראה שאף להמאירי, בעד אחד היודע עדות ולא העיד, אינו נפסל לעדות, שהרי אינו ודאי שהפסידו. שמה היה זה נשבע ונפטר. והרי גם אילו היינו מחשיבים כאילו עשה בידיים, לא היה זה אלא 'ספק ממון' שהפסידו ואין כאן גזלה.

וא"כ אליבא דאמת במימרא 'חייב בדיני שמים' לא נאמר גדרו של החיוב, שיש כאן תורת גזלה, אלא רק שחייב לשלם, ובכל ענין יש לדון כדינו.

ובזה יש לפרש שאלת הגמרא, מה חידוש יש במאמר 'חייב דיני שמים', שהרי בעצם חיובו אין חידוש, ואם החידוש שיש כאן תורת גזל, זה לא פורש בדבריו).

וכבר נחלקו הקדמונים אם מועילה תפיסה בכל מקום שחייב לצאת ידי שמים (ע' בפוסקים חו"מ כה, א ובפ"ת שם). ולדברי המאירי ראוי לומר שמועילה תפיסה. (כן כתב ב'שערי ישר' ה, טז).

– יש מי שהקשה על מה שכתוב בספר החינוך (קכב) שבדיני ממונות – בניגוד לדיני נפשות ושאר איסורים שבתורה – כל שלא תבעו בעל-דין או בית-דין להעיד לו, אינו חייב להעיד מעצמו. וכן משמע ברמב"ם (ריש הל' עדות) וטושו"ע (חו"מ כה, א וכמוש"כ שם הסמ"ע, ועוד). ואם כן, מהי קושיית הגמרא, נעמיד בשאלת תבעו?

ולא קשה מידי, שהרי כבר פרשו התוספות מה טעם אינו יכול להעיד כעת, שמדובר שכבר אמר בבית דין שאינו יודע לו עדות, ושוב אינו חוזר ומגיד. ולפי זה הרי מוכח שמדובר שתבעו בבית דין להעיד לו. (בית ישי קו, הערה ב).

(ולכאורה היה נראה, שמה שכתב החינוך שאינו חייב – אף בדיני שמים הוא, שאם לא כן, מהו חילוקו שחילק בין דיני ממונות לשאר איסורים, הלא בהם אין לדון אלא מצד דיני שמים. אך צריך עיון טעם הדבר, הלא גורם לו הפסד בכך שנמנע מלהעיד (וכן תמה בשו"ת משכנ"י – הובא בפ"ת שם סק"ד). ואולי כל דבריו רק כשהבעל-דין יודע בזה שיודע לו עדות ואינו תובעו להעיד. ואיך שיהיה, נראה שהקושיא מעיקרא ליתא, כי או שאינו חייב להעיד לו, ואף בדיני שמים, או שפשיטא שחייב.

וב'משך חכמה' (ויקרא ה, א) כתב שגם בדיני שמים אינו חייב לשלם אלא כשתובעו, אך בשאינו תובעו, פטור מלשלם אף בדיני שמים. אם כי אינו עושה כהוגן בהימנעותו להעיד, ומדה רעה היא. ועל זה אמרו (בפסחים קיג:): ג' הקב"ה שונאן... ומי שיודע עדות לחברו ואינו מעיד לו'.

וע"ע בקצוה"ח (כה, ג) – לענין בעלי דבר ופסולי עדות, בשקבלו עליהם, דאע"ג דאינו בכלל 'לא יגיד', מצוה מיהא איכא, משום השבת אבדה. וע"ע במרומי שדה סנהדרין יח: מנחת שלמה סוף סי' פב.

'העושה מלאכה במי חטאת' – כתבו התוספות: דוקא עד שלא נתן האפר במים, אבל משנתן – לא נפסלו במלאכה. (וכבר ציין הנצי"ב לר"ש (פרה יב, ז, בהגהה), שמצינו שנקראו 'מי חטאת' לפני קידושם בנתינת האפר).

ורבנו המאירי כתב ש'מי חטאת' משמעם לאחר נתינת האפר, וקודם לכן נקראים 'מי המילוי'. ואפילו לאחר נתינת האפר, פוסלת המלאכה שעשה במים עצמם. ואולם קודם נתינת האפר במים, חמור יותר לענין מלאכה, שגם מלאכה אחרת שמתעסק בה כשמוליכם – פוסלת בהם. וכן דייק ב'שער המלך' (סוף הל' תובל ומויק) מדברי הרמב"ם (פרה אדומה רפ"ז).

'מהו דתימא כיון דלמסתריה קאי מה עביד, בדיני שמים נמי לא ליחייב, קמ"ל' – כיון שהבעלים מצווים לסתרו, שלא יפול על בני אדם, היה עולה על הדעת שכל הקודם במצוה – זכה, ואין להמנע משום בהמת חברו שתצא, קא משמע לן שאפילו הכי חייב בדיני שמים. (עפ"י תד"ה אילימא. וקצת משמע מדבריהם שכשאין שם בהמה, אכן מצוה על אחרים לסתרו. וכן משמע מדברי הרמב"ם בתשובתו לחכמי לונגיל (מוזא במגדל עוז – נוקי ממון ד, ב). וכן משמע בשלטי הגבורים. וע' במאירי).

'אלא בכותל רעוע, כי חתרה אמאי פטור, תחלתו בפשיעה וסופו באונס הוא?... – מדובר

שחתרה והפילה הכותל, כמו שכתב רש"י, שלולא שהיה הכותל רעוע, לא היתה יוצאת ומזקת, אבל כשהאונס לא בא מחמת הפשיעה – פטור לכולי עלמא. (תוס' לעיל גב: שלחן ערוך חו"מ שצו, א. וכגון שרוח מצויה יכולה להפיל לצד פנים, והשור שדוחק הדלת לחוץ אי אפשר לו להפילו, אך על ידי חתירה, מפיל הדלת לצד פנים – חזו"א יב, ה).

(ע"ב) 'המעמיד בהמת חברו על קמת חברו – חייב' – נחלקו הראשונים אם נידון כ'שן ורגל' ויפטר ברשות הרבים (תוס'), או הרי זה כאדם המזיק (או כאש) וחייב בכל מקום (ע' רשב"א; מגיד משנה נזקי ממון ד, ג, ועוד).

וע"ע: חזון איש א, ז (= בין להתוס' ובין להרשב"א, אין הבדל אם הבעלים פשע בשמירת השור אם לאו, לעולם המעמיד חייב. וכן אין חילוק אם העמיד בהמת חברו או בהמת הקדש או הפקר. וכן בעלים שהעמידו את בהמתם והפקירו – לעולם חייב).

(מש"כ שגם בבהמת הפקר חייב – כ"כ בקצות החושן קנה, ט. ומש"כ דה"ה בבהמת הקדש – ב'ברכת שמואל' (ב"ק א, ג) כתב עפ"ד רבו הגרמ"ס שפטור, דהקדש שאני, שמלבד חסרון שאין לו בעלים (שעל זה לא היה נפטר ב'מעמיד'), ישנו פטור מיוחד ד'רעהו', ובדין זה, גם אופן של 'מעמיד' בכלל).
חידושי הר צבי (= נשאל מאחד מבתי דינים אם דנים בזמן הזה בדין 'מעמיד בהמת חברו', ודן בדבר באריכות).
מנחת לשמה (פט, ד"ה עכ"פ) (= גם לשיטות שחייב מטעם אש, כל שברשות חברו, יתחייב בטמון, דסוף סוף הו"ל 'שן'. וצ"ע כשהפקירו אם ייהפך חיובו לחיוב אש).

'הכישה אמרת לן' – יש מי שפרש דוקא הכישה, אבל קם באפה הוי גרמא (מגיד משנה – נזקי ממון ד, ג) ויש שפרש אפילו הכישה קאמר, וכל שכן קם לה באפה. (הלח"מ בדעת הר"א – מובא בחזו"א א, ז).

'מאי מסרו לרועה – לברזיליה' – לפי שמן הסתם מדובר במשנה שהצאן נמצא תחת השגחת הרועה, ועל אותו רועה אמרו 'מסרו לרועה'. (מתוך 'אמת ליעקב'. ע"ש באריכות)

**'בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא' – הגם שבצדקה, מלבד מצות עשה, יש בה לאו ד'לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ' (עתוס' ב"ב ח:) – כיון שעוסק במצות השבת אבדה, שגם בה יש 'לאו' בביטולה – 'לא תוכל להתעלם' (ע' ב"מ כו:), ואם אינו מטפל בה כראוי עובר על הלאו, שגם זה בכלל חיוב השבה, כיון שכך, שקולים הם, ונפטר מן הצדקה.
ולפי זה, בעוסק במצות עשה גרידא – לא יפטר מן הצדקה. (זכר יצחק ז, א. וע' בתוס' שמשמע שלשיטת ר"ח, לרבה חייב לתת לעני. וכבר עמד על כך באמת ליעקב'. ואפשר משום דהוי לאו, לכן סובר שלא נפטר מן הצדקה).
עוד יש לומר (עפ"י דברי הראשונים – קדושין לד, ע"ש בריטב"א בשם הרמב"ן) שה'לאו' שבצדקה אינו אלא כפי גדרי ה'עשה', וכל שנפטר מן העשה, ממילא לא נאמר הלאו כלפיו, כי אין ענינו איסור בפני עצמו, אלא חיזוק ה'עשה'. (עפ"י אור שמח – הל' יום טוב ג, ח).
ע"ע נפש חיה (לר"ר מרגליות. תרנו, א).**